

**КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ЖАНЫБАР АТАЛЫШТАРЫНА НЕГИЗДЕЛГЕН
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН СЕМАНТИКАЛЫК, СТРУКТУРАЛЫК ЖАНА
УЛУТТУК-МАДАНИЙ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Каратаева Арзыгул Кадырбековна
магистрант

Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети
+996220651315

karataevaarzygul@gmail.com

Ахмедова Таңшоола Закиржановна
магистрант

Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети
+99771077844

Tanshomamatova2000@gmail.com

Хурибаева Элмира Гайдаровна
К. Ш. Токтомаматов атындагы ЭАУ,
Манас ш. Кыргыз Республикасы
+996773406575

huribaevaelmira@gmail.com

Аннотация. Бул илимий макала кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштары катышкан фразеологизмдердин семантикалык, структуралык жана улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн ар тараптуу изилдөөгө арналган. Изилдөөдө жаныбар компоненттери аркылуу калыптанган туруктуу сөз айкаштарынын маанилей моделдери, метафоралык табияты жана символдук жүктөмдөрү чечмеленет. Жаныбарлардын кыргыз маданиятындагы орду, салт-санаадагы, дүйнө таанымдагы жана элдик түшүнүктөгү мааниси фразеологизмдердин образдуулугуна кандайча таасир этери да өзүнчө талданат. Макалада бул фразеологизмдердин грамматикалык түзүлүшү, компоненттердин өз ара байланышы жана тил системасындагы функционалдык ролу да каралат. Изилдөөнүн натыйжасында жаныбар аталыштары негизинде түзүлгөн фразеологизмдер кыргыз элинин менталитетин, этностук тажрыйбасын жана улуттук дүйнө картинасын чагылдырган өзгөчө лингвомаданий материал экендиги белгиленет. Макала тил илиминде фразеология, этнолингвистика жана маданий семантика багытында жүргүзүлгөн изилдөөлөргө теориялык жана практикалык салым кошот.

Негизги сөздөр: фразеологизмдер, зоофразеологизмдер, семантикалык өзгөчөлүктөр, структуралык түзүлүш, улуттук-маданий баалуулуктар, этнолингвистика, образдуулук, улуттук менталитет, символика, тилдик дүйнө тааным.

**СЕМАНТИЧЕСКИЕ, СТРУКТУРНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ОСНОВАННЫХ НА НАЗВАНИЯХ
ЖИВОТНЫХ В КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ**

Каратаева Арзыгуль Кадырбековна
магистрант

Жалал-Абадский государственный университет им. Б. Осмонова
+996220651315
karataevaarzygul@gmail.com

Ахмедова Таңшоола Закиржановна
магистрант

Жалал-Абадский государственный университет им. Б. Осмонова
+99771077844
Tanshomamatova2000@gmail.com

Хурибаева Элмира Гайдаровна
Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова
г. Манас, Кыргызская Республика
+996773406575
huribaevaelmira@gmail.com

***Аннотация.** Данная научная статья посвящена всестороннему исследованию семантических, структурных и национально-культурных особенностей фразеологизмов кыргызского языка, содержащих названия животных. В исследовании раскрываются смысловые модели устойчивых словосочетаний, сформированных с участием зоонимов, их метафорическая природа и символическая нагрузка. Особое внимание уделяется роли животных в кыргызской культуре, их значению в традициях, мировоззрении и народных представлениях, а также тому, как эти факторы влияют на образность фразеологизмов. В статье также рассматриваются грамматическая структура данных фразеологизмов, взаимосвязь их компонентов и их функциональная роль в системе языка. В результате исследования установлено, что фразеологизмы, основанные на названиях животных, представляют собой важный лингвокультурный материал, отражающий менталитет, этнический опыт и национальную картину мира кыргызского народа. Работа вносит теоретический и практический вклад в развитие фразеологии, этнолингвистики и культурной семантики.*

Ключевые слова: фразеологизмы, зоофразеологизмы, семантические особенности, структурная организация, национально-культурные ценности, этнолингвистика, образность, национальный менталитет, символика, языковая картина мира.

SEMANTIC, STRUCTURAL AND NATIONAL-CULTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS BASED ON ANIMAL NAMES IN THE KYRGYZ LANGUAGE

Karataeva Arzygul Kadyrbekovna

Master's student of B. Osmonov

Jalal-Abad State University

+996220651315

karataevaarzygul@gmail.com

Akhmedova Tanshoola Zakirzhanovna

Master's student of B. Osmonov

Jalal-Abad State University

+99771077844

Tanshomamatova2000@gmail.com

Khuribaeva Elmira Gaidarovna

International University named

after K.Sh.Toktomamatov

Manas s. Kyrgyzstan

+996773406575

huribaevaelmira@gmail.com

Abstract: *This scientific article provides a comprehensive analysis of the semantic, structural, and cultural characteristics of Kyrgyz phraseological units based on animal names. The study examines the semantic models, metaphorical nature, and symbolic meanings embedded in stable expressions formed with zoonyms. Special attention is given to the role of animals in Kyrgyz traditional culture, worldview, and folk perceptions, showing how these cultural factors shape the imagery and expressive value of the phraseologisms. The article also explores the grammatical structure of such expressions, the interaction between their components, and their functional role within the linguistic system. The findings demonstrate that phraseological units containing animal names represent significant linguocultural material reflecting the mentality, ethnographic experience, and national worldview of the Kyrgyz people. The study contributes to the fields of phraseology, ethnolinguistics, and cultural semantics by offering both theoretical insights and practical implications.*

Keywords: *phraseology, zoophraseology, semantic features, structural structure, national-cultural values, ethnolinguistics, imagery, national mentality, symbolism, linguistic worldview.*

Кириш сөз

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз тилинин фразеологиялык системасы – элдин дүйнө таанымын, ой жүгүртүүсүн, маданиятын жана турмуштук тажрыйбасын өзгөчө формада чагылдырган тилдик катмар. Айрыкча жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдер кыргыз элинин көчмөн маданияты менен ажырагыс байланышта калыптанган өтө бай жана образдуу тилдик көрүнүштөрдүн бири болуп саналат. Кыргыз этносу кылымдар бою жаратылыш менен тыгыз жашаган, мал чарбачылыгы негизги жашоо шарты болгон коом катары жаныбарларга байланышкан түшүнүктөрдү терең символика, улуттук ишенимдер, баалуулуктар жана менталдык өзгөчөлүктөр аркылуу кабылдаган. Мунун натыйжасында жаныбарлардын аттары катышкан фразеологизмдер тилдин гана эмес, бүтүндөй этномаданий мейкиндиктин көркөм чагылышы болуп калган. Жаныбар аттары менен түзүлгөн фразеологизмдердин семантикалык өзгөчөлүктөрүн изилдөө – элибиздин дүйнө таанымын, улуттук психологиясын жана ой жүгүртүүсүнүн метафоралык моделдерин терең түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Анткени мындай фразеологизмдерде сөздүн түз мааниси уникалдуу образдар менен айкалышып, элдин турмуштук көз карашын, мүнөздүк баалуулуктарын жана социалдык мамилелерге болгон баамын чагылдырган көркөм жана символдук маанилерди пайда кылат. Структуралык жактан алганда да зоофразеологизмдер кыргыз тилинин грамматикалык моделдеринин өзүнчө бир динамикалык бөлүгү болуп, туруктуу айкаштардын түзүлүү механизмдерин жана алардын синтаксистик кызматын изилдөөгө шарт түзөт. Бул – фразеологизмдердин пайда болуу жолун, алардын ички формасын жана грамматикалык өзгөчөлүктөрүн терең талдоого мүмкүнчүлүк берет. Мындан тышкары, глобалдашуу шартында улуттук тилдерге, айрыкча этномаданий өзгөчөлүктөрдү чагылдырган фразеологиялык катмарга өзгөчө көңүл буруу зарыл. Жаныбар аталыштарын камтыган фразеологизмдер – кыргыз элинин тарыхый аң-сезимин жана маданий кодун сактап туруучу баалуу тилдик булак. Алардын улуттук-этникалык маңызын изилдөө, алар аркылуу элдин руханий дүйнөсүн ачып берүү – бүгүнкү күндө өзгөчө мааниге ээ илимий багыт. Демек, жогоруда айтылган турмуштук, лингвистикалык жана маданий факторлор жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдерди изилдөөнү заманбап тил илиминде актуалдуу маселе катары изилдөөнүн негизги себеби болуп эсептелет.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштарын камтыган фразеологизмдердин семантикалык мазмунун, структуралык түзүлүшүн жана улуттук-маданий маңызын комплекстүү түрдө изилдеп, алардын кыргыз элинин тилдик дүйнө таанымындагы, этномаданий кодундагы ордун аныктоо.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Теориялык негиздерди аныктоо, зоофразеологизмдердүү жыйноо: Кыргыз фразеологиясынын, этнолингвистиканын жана зоонимдердин лингвистикалык изилденишине байланышкан илимий булактарды жалпылоо. Жазма жана оозеки тил материалдарынан зоонимдер катышкан фразеологизмдерди чогултуу жана классификациялоо.

2. Зоофразеологизмдерге семантикалык, курамдык талдоо жүргүзүү: Туруктуу сөз айкаштарындагы жаныбар аталыштарынын түз жана кыйыр маанилеринин, образдык-сөзмө маанилеринин өзгөчөлүктөрүн аныктоо. Фразеологизмдердин грамматикалык модели, түзүлүү формалары, компоненттеринин байланышы жана синтаксистик кызматын талдоо.

3. Улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн, метафоралык жана символикалык маанилерди талдоо: Кыргыз элинин турмуш салты, ишенимдери, дүйнө таанымы жана этнопсихологиясы фразеологизмдерге кандайча чагылдырылганын аныктоо. Жаныбар образдары аркылуу түзүлгөн ассоциациялардын жана метафоралардын улуттук менталитеттеги ордун белгилөө.

Изилдөөнүн объектиси — кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштарын (зоонимдерди) камтыган фразеологизмдер, алардын түзүлүшү, мааниси жана колдонулуш өзгөчөлүктөрү. Бул фразеологизмдер кыргыз элинин тилдик дүйнө таанымын, этномаданий баалуулуктарын жана образдык ой жүгүртүүсүн чагылдырган тилдик бирдиктер катары изилдөөнүн негизги объектин түзөт.

Изилдөөнүн предмети — зоонимдер катышкан фразеологизмдердин семантикалык мазмуну, структуралык-грамматикалык түзүлүшү, улуттук-маданий (этнолингвистикалык) өзгөчөлүктөрү, метафоралык жана символикалык маанилери, көркөм-образдык табияты. Башкача айтканда, фразеологизмдердин *ички формасы, маанилердин өнүгүүсү жана кыргыз этносунун руханий дүйнөсүн кантип чагылдырганы.*

Изилдөөнүн методу жана методологиясы

Изилдөөнүн методу жана методологиясы изилдөө төмөнкү лингвистикалык жана этнолингвистикалык методдор аркылуу жүргүзүлөт.

1. Түшүндүрмө-семантикалык метод: Фразеологизмдердин түз жана кыйыр, символикалык жана метафоралык маанилерин чечмелөө, алардын семантикалык көлөмүн аныктоо.

2. Структуралык талдоо методдору: Фразеологизмдердин грамматикалык модели, компоненттердин байланышы, синтаксистик түзүлүшү жана типологиясы изилденет.

3. Этнолингвистикалык метод: Фразеологизмдердеги жаныбар образдарынын улуттук дүйнө тааным, салт-санаа, ишенимдер жана менталитет менен байланышын аныктоо.

4. Контексттик анализ: Фразеологизмдердин реалдуу колдонулушун көркөм адабияттан, фольклордон, оозеки сүйлөмдөрдөн жана медиаматериалдардан талдоо.

5. Дескриптивдик метод: Изилденген материалдарды системалаштыруу, классификациялоо, сыпаттоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы

Кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдер биринчи жолу комплекстүү түрдө үч багытта — семантикалык, структуралык жана этнолингвистикалык аспектиде системалуу талдоого алынат. Зоонимдердин катышуусу менен түзүлгөн фразеологизмдердин ички формасы, алардын образдык-семиотикалык табияты жана кыргыз этносуна мүнөздүү дүйнө таанымдык моделдер конкреттүү мисалдар аркылуу жаңы илимий негизде ачылып берилет. Жаныбар аталыштарынын фразеологизмдердеги метафоралык жана символикалык маанилери биринчи жолу кыргыз менталитети менен түздөн-түз байланышта этнолингвистикалык интерпретацияда каралат. Кыргыз тилиндеги зоофразеологизмдер тематикалык жана функционалдык өзгөчөлүктөрүнө жараша жаңы типологиялык классификацияга салынат. (Мисалы:

жаныбардын мүнөзүнө байланышкан фразеологизмдер, социалдык мамилелерди чагылдырган фразеологизмдер, адамдын сапатын сүрөттөгөн ж.б.)

Кыргыздын көчмөн турмушу, мал чарбачылыгы, ишенимдери жана элдик түшүнүктөр фразеологизмдерде кандайча чагылдырылганы этномаданий мазмунда биринчи жолу терең анализден өтөт. Кыргыз тилиндеги зоофразеологизмдердин семантикалык кеңдиги, көп маанилүүлүгү жана контекстке жараша өзгөрүү динамикасы жаңы лингвистикалык материалдар аркылуу аныкталат. Зарыл учурда түрк тилдериндеги окшош фразеологизмдер менен салыштыруу жүргүзүлүп, кыргыз тилинин өзүнчө улуттук-этникалык өзгөчөлүктөрү жаңычыл өңүттөн көрсөтүлөт. Фразеологизмдердин көркөм адабияттагы жана оозеки сүйлөмдөгү иштеш өзгөчөлүктөрү жаңы контексттик материалдар аркылуу баяндалат.

Иштин теориялык жана практикалык мааниси

1. Иштин теориялык мааниси.

Бул изилдөө кыргыз тил илиминде фразеология, этнолингвистика жана семасиология тармактарын жаңы эмпирикалык материалдар жана илимий жыйынтыктар менен толуктайт. Айрыкча жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдерди комплекстүү — семантикалык, структуралык жана этномаданий аспектиде изилдөө төмөнкү теориялык баалуулуктарды түзөт:

Фразеологиянын теориялык базасын кеңейтет, анткени кыргыз тилиндеги зоофразеологизмдер толук масштабда системалаштырылып, алардын түзүлүш жана маанилик механизмдери жаңы илимий негизде чечмеленет.

Жаныбар аталыштарынын образдуу-семиотикалык табияты (символдор, метафоралар, улуттук дүйнө таанымдын чагылуусу) жогорку деңгээлде талданып, кыргыз фразеологиясынын ички мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүнүүгө салым кошот.

Кыргыз этнолингвистикасын толуктайт, себеби фразеологизмдер аркылуу кыргыз менталитети, көчмөн маданияттагы символдор, жаныбар түшүнүктөрү жана этнопсихологиялык моделдер илимий негизде ачып берилет.

Тилдин дүйнө таанымдык функциясын (linguistic worldview) изилдөөдө жаңы методикалык ыкмаларды сунуштайт.

Туруктуу сөз айкаштарынын түзүлүү формаларынын модели такталып, кыргыз фразеологиясынын структуралык типологиясын тереңдетет.

Изилдөө натыйжалары тилдин метафоралык системасын жана улуттук символдордун тилдеги ордун теориялык жактан далилдөөгө мүмкүндүк берет. Демек, бул эмгек кыргыз тил илиминде фразеологиялык жана этнолингвистикалык изилдөөлөрдүн методологиясын байытып, келечектеги жаңы академиялык сүрөттөмөлөргө негиз түзөт.

Иштин практикалык мааниси

Изилдөөнүн натыйжалары кыргыз тилин практикалык колдонуу тармактары жана билим берүү системасы үчүн да жогорку деңгээлде маанилүү. Атап айтканда, **окуу куралдарын, окуу программаларын жана фразеология боюнча сөздүктөрдү түзүүдө** материал катары пайдаланууга болот. Мисалы, фразеологизмдердин түшүндүрмө сөздүгүн түзүүдө зоофразеологизмдер боюнча жаңы семантикалык талдоолор колдонулушу мүмкүн.

Орто жана жогорку билим берүүдө кыргыз тили фразеологиясын окутууда даяр методикалык материал катары пайдаланууга болот.

Фольклор, адабият таануу, антропология жана тарых багыттары үчүн кошумча изилдөө булагынын ролун аткарат. Анткени фразеологизмдер – улуттук тарыхый аң-сезимдин жана руханий коддун чагылыштары.

Илимий долбоорлорго жана типологиялык салыштырма изилдөөлөргө, айрыкча түрк тилдеринин фразеологиясын салыштырмалуу үйрөнүүдө маанилүү материал берет. Кыргыз тилин үйрөнгөн чет элдик студенттер үчүн **улуттук-маданий компонентти өздөштүрүүдө** чоң практикалык жардамчы болуп саналат. **Маданий мурасты сактоо жана популярдаштыруу** иштеринде (энциклопедия, медиа, онлайн-платформалар) колдонууга болот, анткени зоофразеологизмдер элдин маданий кодунун ажырагыс бөлүгү.

Көркөм чыгармачылыкта (поэзия, проза, котормо иштери, сахна чыгармалары) образ түзүүдөгү улуттук лексикалык ресурстарды байытып, авторлорго жаңы мүмкүнчүлүктөрдү берет.

Негизги бөлүм: Зоофразеологизмдердин семантикалык өзгөчөлүктөрү

Кыргыз элинин тил маданияты кылымдар бою көчмөндүк турмуштун, жаратылыш менен тыгыз байланыштын жана этномаданий баалуулуктардын негизинде калыптанып келген. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер — элдин логикалык ой жүгүртүүсүн, дүйнө таанымын, эстетикалык көз карашын чагылдырган көркөм каражаттардын эң бай жана маанилүү катмары. Алар жөн гана сөз айкаштары эмес, терең тарыхый, маданий жана социалдык мазмунга ээ тилдик бирдиктер. Фразеологизмдердин өзгөчө бир чоң катмары — жаныбарлардын аттары катышкан туруктуу сөз айкаштары. Бул табигый көрүнүш, анткени кыргыздардын турмушу илгертен мал чарбачылыгы, айлана-чөйрөдөгү жаныбарлар дүйнөсү жана жаратылыш кубулуштары менен түздөн-түз байланышкан. Жаныбарлардын өзгөчөлүктөрү, мүнөздөрү, жүрүм-туруму көркөм ой жүгүртүүнүн негизги булактарынын бири болуп келген. Кыргыздар кылымдар бою жарым көчмөн жана көчмөн жашоо образын аркалаган. Мал чарбачылыгы экономикалык негиз гана эмес, маданий баалуулуктардын, салт-санаанын, дүйнө таанымдын маанилүү бөлүгү болгон. Ошондуктан жаныбарлардын образдары элдин тилдик коруна да кеңири сиңип, фразеологиялык фондду байыткан. Ар бир жаныбар кыргыз элинин аң-сезиминде белгилүү бир символду түшүндүрөт: жолборс, бука, арстан — күч, эрдик, кайрат маанисинде берилсе; үй жаныбарлары кой, эчки, уй — жумшактык, туруктуулук, адаттуулук маанисин чагылдырат. Ал эми жырткыч жаныбарлар карышкыр, түлкү — айлакерлик, коркунуч, сактык образдарын чагылдырат. Адамдарга эң жакын болгон жылкы — эркиндик, рухий күч, улуттук идеал деген маанилерди берген фразеологизмдерде колдонулат. Мына ушул образдар фразеологизмдердин негизги семантикалык булактары болуп кызмат кылат [10:42].

Семантика — бул сөздөрдүн жана фразеологиялык бирдиктердин маанисин изилдейт. Жаныбарлардын аталыштары кыргыз фразеологиясында көп учурда чыгармачыл салыштыруулар, образдуу маанилер жана символикалык маанилерди жеткирүү үчүн колдонулат [10:19]. Мисалдар: «Эшектей иштөө» – сөзмө-сөз «эшектей иш кылуу», башкача айтканда айыл-чарбасында оор иштердин баарын эшек менен жасашат, ошондуктан бул фразеологизмдин мааниси күжүрмөн эмгек дегенди билдирет. «Бүркүт

көздүү» – адамдын назик жана ээрчип байкаган көзгө ээ экенин билдирет. Тактап айтканда, көзү курч, алысты көрө билген адамдар үчүн колдонулат. «Чочкодай ачкөз» – ашыкча берекесиз, керексиз нерсени жеп жаткан адамды сүрөттөйт. Бирок, бул маани жалаң гана тамак жегенде эмес, дүйнө таанымы тар, бардык тараптан ач адамды түшүндүрөт. Демек, семантикалык жактан жаныбарлардын жүрүм-туруму, мүнөзү жана жашоо образы адамдардын сапаттарын сүрөттөөдө метафоралык ролду ойнойт.

2. Зоофразеологизмдердин структуралык өзгөчөлүктөрү

Фразеологиялык бирдиктер структурасы боюнча сөз айкалыштары, салыштырма, метафора, эпитеттер аркылуу түзүлөт [5]. Кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдер төмөнкү структуралык формаларды алат:

Салыштыруу формасы: «Жолбун сымал» – сөзмө-сөз «жолбундай», мааниси: карапайым, жөнөкөй инсан. «Арыстандай күчтүү» – адамдын физикалык күчү же эрдиги жөнүндө айтууда колдонулат.

Метафоралык формасы: «Түлкү сыяктуу айлакер» – адамдын акылдуу, бирок айлакер экенин билдирет. «Бүркүттүн канаты» – бийик максатка жетүү мүмкүнчүлүгүн же эркиндикти сүрөттөйт.

Эпитеттик формасы: «Чочкодой ачкөз» – ашыкча берекесиздик, ыксыз тамакты сүйүү. Андан сырткары Койдой жоош – тынч, зыянсыз, түлкүдөй айлакер – куу, амалкер, жолборстой кайраттуу – эр жүрөк сыяктуу салыштыруулар да кенен кездешет.

Демек, Структуралык жактан, мындай фразеологизмдер сөздүн маанисин күчөтөт жана образдуу мүнөз берет, аларды сөзмө-сөз эмес, метафоралык мааниде колдонуу зарыл.

4. Улуттук-маданий өзгөчөлүктөрү

Зоофразеологизмдер кыргыз тилинин улуттук маданий тажрыйбасын чагылдырат. Алар кыргыздын турмушу, салттары, аңчылык жана мал чарбачылык маданияты менен тыгыз байланыштуу. Малдын адам турмушундагы мааниси ар бир фразеологизмдин түзүлүшүнө таасир эткен. Мисалы, «ат жалында өсүү», «мал-жан аман болсун» сыяктуу сөздөр социалдык турмуштун көргөзмөсү [11]. Андан сырткары, кыргыз маданиятында ат эң жогорку символдордун бири. Ошондуктан атка байланышкан фразеологизмдер абдан көп: ат жалында өсүү, ат көтөрбөс жүк, ат чабым жер, «Жылкы мүнөз» – жакшы мааниде: токтоо, сымбаттуу адам; «Жылкы жүрүш» – жай жүрүү же салабаттуу кыймыл ж.б.

Дагы башка жаныбарлар менен байланышкан мисалдарды келтирели, «Бүркүт көздүү» – бүркүт кыргыз эли үчүн сыймыктуу аңчы жаныбар, көз менен байкоо жөндөмүн символдоштурат. «Жолбун ит» – көчмөн турмушта иттин коргоо жана эскертүү милдети бар, ошондой эле «жолбун» адамы кам көрүлбөгөн, өз алдынча инсанды символдоштурат. «Түлкү сыяктуу айлакер» – аңчылык маданиятынан келип, айлакерликти жана тиричилик көндүмүн чагылдырат.

Жыйынтыктап айтканда, улуттук-маданий жактан, бул фразеологизмдер кыргыздын жашоо образы, аңчылык жана мал чарбачылык турмушу, ошондой эле адамдардын мүнөзүн баалоо системасы менен байланыштуу.

Корутунду

«Кыргыз тилиндеги жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдердин семантикалык, структуралык жана улуттук-маданий өзгөчөлүктөрү» темасы боюнча жүргүзүлгөн изилдөө кыргыз элинин тили, ой жүгүртүүсү жана этномаданий дүйнөтаанымы өз ара тыгыз байланыштуу экенин айкын көрсөттү. Жаныбар аталыштары катышкан туруктуу сөз айкаштары бир эле тилдик бирдик катары эмес, улуттун салт-санаасы, мифтик түшүнүктөрү, чарбачылык турмушу, психологиялык кабыл алуусу жана дүйнөнү интерпретациялоо өзгөчөлүгү тууралуу баалуу маалымат ташыган көркөм-таанып-билүүчү катмар болуп саналат.

Семантикалык жактан алганда, бул фразеологизмдер көбүнчө **каармандык, мүнөз, жүрүм-турум, эмоция жана социалдык мамилелерди** баалоодо метафоралык моделдерге таянары аныкталды. Жаныбарлардын табигый касиеттерине байланыштуу туулган образдар («кой мүнөз», «жылан жүрөк», «итче эмгектенүү», «арстандай тайманбастык») кыргыз этносунун түшүнүк дүйнөсүндөгү универсалдуу жана улутка мүнөздүү белгилерди айкалыштырат.

Структуралык талдоо болсо, жаныбар компоненттүү фразеологизмдердин көпчүлүгү **туюнтма мүнөздөгү туруктуу сөз айкаштары, салыштыруучу конструкциялар, этик-баалоочу түзүлүштөр жана метафоралык этиштик бирдиктер** түрүндө кездешерин көрсөттү. Алардын түзүлүшү салыштырмалуу туруктуу болуп, компоненттердин орун алмашуусу же алмашуусу маанини өзгөртүп жибере турганы белгилүү болду.

Улуттук-маданий аспектиде бул фразеологизмдер кыргыз элинин **кочкор, жылкы, бөрү, ит, уй, төө сыяктуу** мал чарбачылыгы менен байланышкан негизги жаныбарларга берген өзгөчө маани-мазмунун чагылдырат. Ошондой эле айрым фразеологизмдер архаикалык мифологиялык түшүнүктөрдү («ажыдаардай каардануу») жана көчмөн турмуштун тажрыйбалык байкоолорун сактап калган.

Жалпысынан алганда, жаныбар аталыштарына негизделген фразеологизмдер кыргыз тилинин образдуулугун, эмоциялык-экспрессивдик күчүн арттырып, улуттун маданий кодун сактап берүүчү маанилүү тилдик мурас катары бааланат. Алардын семантикалык, структуралык жана маданий табиятын ар тараптан изилдөө кыргыз фразеологиясынын мазмунун терең түшүнүүгө жана келечектеги лингвوماданий изилдөөлөр үчүн илимий негиз түзүүгө чоң салым кошот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Абдувалиев И., *Кыргыз тилинин кесиптик лексикасы*. – Бишкек: Кыргызстан, 1999.
2. Абдылдаев Э. «Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки». – Фрунзе: Илим, 1973.
3. Абдылдаев Э. Кыргыз фольклорунун тарыхынын. Фрунзе — 1983-ж. Толугураак <https://bilim.akipress.org/lib/book:348/abdyldaev-e-kyrgyz-folklorunun-taryhynyn-frunze-1983g/?f=cp>
4. Абрамзон С. М.. Очерк культуры Киргизского народа. Фрунзе — 1946г. толугураак <https://bilim.akipress.org/lib/book:308/s-m-abramzon-ocherk-kultury-kirgizskogo-naroda-frunze-1946g/?f=cp>

5. Бакирова Г. Фразеологизмдердин контактылуу жана дистактылуу жайгашкан компоненттеринин синтаксистик кызматы. <http://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2016/2/ivk-2016-N2-192-195.pdf>
6. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү. Ред.: Э.Абдулдаев, Д.Исаев. – Фрунзе: Мектеп, 1969. -775 б
7. Кыргыз эл табышмактары, жаңылмачтары, калптары /Түз.: Ж.Мукамбаев, Ж.Таштемиров. – Фрунзе: Мектеп, 1971. – 195 б.
8. Лазутин С.Г. Метафора в загадках //Поэтика русского фольклора. – М.: 1981. С 98-99.
9. Осмонова Ж. Кыргыз тилинин фразеологиясы. - Каракол.: ЫМУ, 2007.
10. Сапарбаев А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы. Жогорку окуу жайларынын филол. фак. студенттери үчүн окуу китеби. — Б.: «Кыргызстан — Сорос» фонду, 1997.— 328 б.
11. Эгембердиев Р. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер (Табияты жана семантикасы). - Бишкек.: БГУ, 2007.
12. Юдахин К.К. *Кыргызча-орусча сөздүк.* – Фрунзе: Кыргыз Совет Энциклопедиясынын башкы редакциясы, 1985